

Prof. dr. Ismet Dizdarević

MOTIVACIONE OSNOVE TERORISTIČKOG PONAŠANJA POJEDINCA

Psiholozi su, i pored razlika u tumačenju korijena i čina terorizma, saglasni u onom što terorizam, u svojoj psihosocijalnoj suštini, stvarno i jeste: **buđenje i širenje straha**. Ovaj emotivni proces je prisutan u bilo kojem vidu njegovog pojavljivanja: i kada iza sebe ostavlja mrtve ili osakaćene, ili kada samo ruši vjerske ili kulturne institucije ili, pak kada sknavi spomenike ili grobove umrlih. Bez obzira da li je usmjeren na ciljani ili proizvoljno izabrani objekat, na namjernu ili slučajnu skupinu ljudi, ili pak na istaknute pojedince i njihove obitelji ali uvijek sadržan i sa očekivanjem šireg psihosocijalnog djelovanja. Sam, izolirani teroristički čin, je izgleda manje važan u usporedbi sa širinom njegovog psihosocijalnog djelovanja. Većina je uznemirena a jedan dio građana je jako uplašen. Ovakve reakcije je moguće očekivati jer se strah uvijek javlja kada građanin osjeća stvarnu ili naslućujuću **opasnost** pogotovu kada se ona **iznenada pojavi**. Akt terorizma, ustvari remeti ustaljeni građanski mir, ugrožava socijalni i emocionalni život ljudi, pojačava osjećanje anksioznosti i ne rijetko stvara sumnju u stabilnost društvenog sistema i sposobnost organa i institucija u otkrivanju uzroka i uspješnom hvatanju podstrekača i izvršilaca terorizma. Moguće je pretpostaviti da institucije, grupe i (ili) pojedinci koji su organizatori i izvršioc i terorističkih djela **izazvani strah** tumače kao najpoželjniji ishod svojih terorističkih nakana i akcija.

Terorizam postoji od postojanja civilizacije. Razne forme terorizma su postojale u raznim epohama. Međutim u usporedbi sa materijalnim i ljudskim posljedicama koje izaziva savremeni terorizam raniji terorizam je i blaži i ređe se pojavljivao. Lakše se i otkrivao jer se kretao u okvirima ljudskih mogućnosti. Savremeni je mnogo tehnički savršeniji i iza sebe ostavlja manje vidljivih tragova na osnovu kojih bi se mogao pouzdano indentifikovati. Otkriti pozadinu terorističkog djelovanja pojedinca i (ili) grupa pojedinaca znači spoznati prirodu i smjer općih, posebnih i individualnih činioca koji, zasebno ili sinhronizovano uslovljavaju takva ponašanja. Plodno tlo terorizma su, po pravilu, društvena uređenja u kojima je

vidljiva unutrašnja nestabilnost, u kojima se ne respektiraju ljudska prava, u kojima se osjeća slabljenje interioriziranih društvenih kontrola, u kojima je očigledna kriza sistema vrijednosti prisutna. Šira društvena sredina može biti podsticajna za područje i izvršioce terorizma kada je u njoj nacionalna i vjerska netrpeljivost, implicitno ili eksplicitno, naglašena kada je novac sinonim društvenog ugleda i statusa, kada je rad nisko vrijednovan, kada je kriminalac i pošten čovjek jednako tretiran i slično. Ove, **kriminogene osobine šire društvene sredine** u sprezi i vezi sa kriminogenim osobinama uže društvene sredine (nezdrava porodica, loši komšijski odnosi, asocijalna ili antisocijalna usmjerenost socijalnih krugova u određenim prostorima življenja građana) mogu biti **ohrabrenje** za potencijalne teroriste u vlastitoj sredini ili pak **podrška** teroristima koji dolaze iz drugih zemalja. Svi oni koji nastoje da, terorističkim djelovanjem, izazovu razdor unutar društvenog uređenja odnosno **da ubrzaju** njegovo propadanje ako je propadanje unutrašnjim trvenjem započeto polaze od stvarnog ili percipiranog **nezadovoljstva** građana. Nezadovoljstvo se može manifestirati na razne načine ali najčešće: kao nepovjerenje ili bunt protiv onih koji su pozvani da štite njihov biološki, socijalni i (ili) psihološki integritet ili pak, kao, destrukcija, kao vid "kažnjavanja" odgovornih pojedinaca ili organa vlasti. Podstrekači, organizatori i izvršioци terorističkih djela su uvjereni da su ostvarili svoj cilj kada, pri registriranju efekata svoga terorističkog djelovanja, utvrde da je uznemirenost, strah, anksioznost i destruktivne pobude prisutne u ponašanju građana.

TERORIZAM KAO INDIVIDUALNA POJAVA

Djelovanje kriminogenih faktora u široj i užoj društvenoj sredini ćemo bolje razumjeti u sklopu sposobnosti i crta ličnosti koje karakteriziraju teroristu. Potrebno je takođe poznavati **motivacione osnove** njegovog terorističkog ponašanja u konkretnoj sredini i situaciji. Još uvijek ne postoje vladine psihološke analize sposobnosti i crta ličnosti, posebno motivacionih pojedinaca koji su uhvaćeni ili pak za koje se traga, pa je, zbog toga, teško precizno opisati njihovu kognitivnu, emotivnu i konativnu strukturu ličnosti. Na osnovu teoriskih i empiriskih spoznaja psihologije kriminaliteta moguće je pretpostaviti o osobinama terorista i razlozima njihovog zločinačkog ponašanja. Moguće je odgovoriti na mnoštvo pitanja koja danas traže odgovor ako ne potpune onda bar djelimične. Dali su teroristi više prosječne ili pak niže inteligencije? Da li nose u sebi hereditarnu sklo-

nost ka terorizmu ili su pak potrebu za terorističkim djelovanjem stekli učenjem? Dali je njihova izražena potreba za terorističkim djelovanjem rezultanta dužeg doživljavanja frustracija? Dali su osobine koje karakteriziraju psihopatsku ličnost svojstvene i njima? Koliki je udio vjerskog ili ideološkog fanatizma prisutan u njihovom ponašanju?

Pokušat ćemo odgovoriti na ova pitanja. Savremena shvatanja o nivou inteligencije kriminalaca koriguju ranija. Ranija su se zasnivala pretežno na ispitivanjima zatvorenika i obično nisu vodila računa vrsti krivičnog djela. I tada je u jednom broju psihometrijskih ispitivanja, utvrđeno da falsifikatori i prevaranti nisu niskih intelektualnih mogućnosti. Danas vlada shvatanje da se ne može zaključivati o visini količnika inteligencije kriminalaca na osnovu ispitivanja uhvaćenih već na pretpostavci da su oni koji nisu uhvaćeni ili koji su dugo i vješto izbjegavali hvatanje, vjerovatno i inteligentni. Ako ove spoznaje primjenimo u objašnjavanju visine inteligencije terorista moguće je tvrditi da najveći broj terorista ispoljava visoku inteligenciju. Ovakva pretpostavka je bazirana na njihovom uspješnom savladavanju složenog sistema obučavanja i na kompletnosti radnji koje u toku priprema i izvršenja terorističkog djela, mora da obavi.

MOTIVI U I IZVAN LIČNOSTI

Ima mnogo dokaza koji idu u prilog tvrdnji da činioci koji djeluju izvan ličnosti teroriste igraju najvažniju ulogu u formiranju njegove terorističke ličnosti. Proces učenja shvatamo u najširem značaju. To nije samo proces sticanja znanja o načinima uspješnog kriminalnog ponašanja, već i razvijanja uvjerenja o potrebi i opravdanosti takvog djelovanja. Ako je, naprimjer, terorista izvršio terorističko djelo iz ideoloških ili iz "saznanja da je njegova vjera najispravnija vjera" on je, vjerovatno, uvjeren da vrši pravedan čin. Ponašanje indoktriniranih terorista dobro ilustrira proces učenja, odnosno procesa modeliranja ponašanja. Međutim, u psihološkom tumačenju ponašanja terorista ne treba zanemariti i suprotna shvatanja. U psihološkom rječniku koji je publikovan prije deset godina se ukazuje na teorije koje pridaju najveći značaj uticaju naslijeđenih faktora. Naime "najranije, i u stalnom obnavljanju jeste učenje da kriminalnost predstavlja složen vid konstitucionalne predodređenosti, bilo da se javlja u gotovom obliku ili kao pogodna osnova za duboke regresije. Kao antisocijalna, predstavlja vid atavižma, primitivnog shvatanja društvenih odnosa, ili regresiju na niže evolucione nivoe ponašanja. Novija istraživanja o konstituci-

onalnim tipovima kriminalaca (pretežno su mezomorfi) a naročito o strukturi hromozoma (koja je kod nekih kriminalaca nenormalna), aktuelizovala su tradicionalni pristup kriminalnosti". Najnovija istraživanja ukazuju da postoji razlika u broju hromozoma između kriminalaca i građana. Agresivnost kriminalaca se objašnjava sa viškom jednog hromozoma. Osobe sa XYY hromozomom češće ispoljavaju kriminalna ponašanja.

Među teroristima se nalazi jedan broj psihopata. Ko su oni? "Ovi ljudi – ističe Entor Stor – obično poznati kao psihopate, tako da odrastu noseći u sebi više mržnje nego što je uobičajeno. Međutim, oni su mnogo opasniji od depresivaca, šizoidnih ličnosti i parnoidnih šizofreničara zbog toga što je kod njih veoma izražena sklonost da "iživljavaju" svoje neprijateljstvo, zbog čega su odgovorni za mnoga teška krivična djela nasilja". Na osnovu izvršenih djela moguće je pretpostaviti da su teroristi **bezobzirni, da nemaju razvijenu socijalnu svijest, da ne osjećaju grižnju savijesti zbog posljedica svog čina.** Takva ponašanja su svojstvena agresivnom psihopatu, jer je on "samoživ, sebičan, nagao, grabi što hoće, pri čemu se oglašuje o potrebe i prava drugih. Njegovi postupci često su nevjerovatno nepromišljeni. Njima upravlja trenutni impuls, a ako mu se neko ispriječi na putu zadovoljenja trenutnih potreba, može mu se desiti da zbog toga ispašta. Kad odraste, ovakva osoba često postaje zločinac koji ne oklijeva da upotrijebi sili da bi ostvario svoj cilj, a kad ga uhvate, uopšte se ne kaje za postupke koji bi kod većine ljudi izazvali izuzetno jako osjećanje krivice."

Iz ranije prezentiranih shvatanja vidljivi su i mogući razlozi koji uslovljavaju terorističko ponašanje pojedinca. Zbog kojih psihosocijalnih razloga pojedinci čine teroristička djela? Koristoljublje je jedan od važnih razloga ali nije jedini. Sticanje bogatstva iz nerada je mogućnost koja snažno privlači teroriste. Učiniće sve što se od njega traži samo ako je dobro plaćen: ubijati će, rušiti će, sknaviti će vjerske objekte i kulturne vrijednosti. Spreman je i da sadistički muči ljude ako će to proizvesti osjećanj straha i bespomoćnosti kod većine građana. Snažna identifikacija sa destruktivnom ideologijom može biti također razlog rušilačkog, genocidnog pa čak i samoubilačkog ponašanja radi ostvarivanja terorističkih namjera. Među teroristima se mogu pronaći pojedinci koji vrše teroristička djela iz osjećaja pripadnosti nekim vjerskim sektama koji destruktivne vidove ponašanja razvijaju kod svojih pripadnika. Ali ne treba zanemariti i osvetničke pobude, terorizam zbog odmazde, iz potreba za dokazivanjem svoje moći a

naročito kod onih koji pate od osjećaja manje vrijednosti. U okviru mogućih motiva terorizma ni potrebu za avanturizmom ne treba zanemariti.

DA LI JE MOGUĆE SPRIJEČITI TERORIZAM?

Moguće je sinhronizovanim postupcima mnogo doprinijeti manjem pojavljivanju i eliminiranju terorizma kad se pojavi. Primjena naučnih spoznaja iz ranih naučnih disciplina može biti vrlo korisna. U konstruktivnom skladu naučnih spoznaja verifikovanog iskustva neposrednih nosioca akcija usmjerenih protiv podstrekača, organizatora i izvršilaca terorističkih djela moguće je očekivati najbolje ishode. U traženju odgovora na pitanje zašto, kada i kako dolazi do terorizma i psihosocijalne spoznaje mogu, kao i spoznaje drugih nauka, posebno kriminologije, kriminalistike, sociologije, biologije i drugih, biti vrlo djelotvorne. Psihologija je zainteresirana za kriminogene osobine šire i uže društvene zajednice, ali to nije njen prioritetni interes. Ona je najviše zainteresirana za **terorizam kao individualnu pojavu**. Poznavanjem psiholoških osobina ličnosti koje ispoljavaju terorističko ponašanje omogućava iznalaženje uspješnijeg puta suzbijanja i njihovog djelovanja i to ne samo na individualnoj razini, već i na razinama šire i uže društvene sredine. Na osnovu poznavanja kognitivnih, emotivnih i konativnih osobina ličnosti terorista, moguće je predviđati **kognitivne stilove** njihovog djelovanja. Razlog za takvu mogućnost je vrlo jasan: sposobnosti i crte ličnosti, posebno crte temperamenta i stava su stabilni i ne podležu lahko promjenama.

Materijalni tragovi zlodjela terorista su, neosporno je, pouzdani izvori informacija o osobinama i ponašanju pojedinaca ili grupa pojedinaca koji su izvršili određeno terorističko djelo. Ali oni sami po sebi nisu dovoljni. Znanje o karakterističnim osobinama terorista posebno o njihovim motivacionim osobinama, inteligenciji i stečenim znanjima može značajno pomoći u općoj orijentaciji. Naravno treba stalno imati na umu da se teroristi osposobljavaju u uglednim školskim centrima i da se sistemi i tehnike terorizma stalno usložnjavaju.